

Веле Смилевски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Институт за македонска литература, Скопје

vsmilevski@yahoo.com

ПОСЛАНИЕ ЗА ЖИВОТОТ И ПОЕЗИЈАТА

Клучни зборови: Блаже Конески, современа македонска поезија, поетички начела.

Блаже Конески (1921–1993) со својот богат опус како поет, раскажувач, есеист, книжевен историчар, лингвист и преведувач остави длабоки траги во повоениот развој на македонската литература, како и во областа на науката за книжевноста и лингвистиката. Без сомнение е дека Блаже Конески е најблескавата творечка вертикала на македонската литература и култура во втората половина на 20 век. Неговото дело е вградено во темелите на современата македонска литература и претставува една од битните константи во нејзиниот развој во наредните децении.

Има низа примери во националните литератури во светот делото на значајни автори со своите вредности и особености да покријат одредени периоди од нивниот развој. Блаже Конески е во редот на таквите избраници. Георги Старделов со право своите истражувања и толкувања на поетскиот опус на овој автор, но и на целокупниот негов влог во развојот на македонската литература, наука и култура, ги стави под наслов *Епоха Блаже Конески*. Истакнувајќи дека Конески е „еден од мудрите и сестраните истражувачи на нашите сопствени праизвори“, Старделов подвлекува: „Сè за што се зафати Блаже Конески и сè до што тој се допре, во сè се нурна најдлабоко. Тоа го направи во науката, тоа на уште повеличав начин го направи во поезијата. Воопшто, Блаже Конески спаѓа меѓу оние ретки личности во културите на одделните народи кои му даваат печат на своето време и низ кои духот на времето, неговите културни настојувања и

стремежи се пројавуваат на најдлабок и на најсестран начин“ (Старделов 2020: 32.)

Поезијата на Блаже Конески, со сите свои особености, има посебно место во современата македонска литература. Со своите идеи и пораки, поезијата на Блаже Конески е тестаментална. Стиховите на овој автор се послание за животот и поезијата. Тие, меѓу другото, упатуваат на сознанието за единството на животот и поезијата, што е во основата на поетското послание на Конески, кој во песната „Поетика“ пишува: „Јас песните ги берев / од дрвото на животот“.

Една од првите песни на Блаже Конески носи наслов „Песна за животот“. Таа е објавена во циклусот „Од стариот нотес“¹. Последната негова песна „Зимско утро“, е исполнета со интензивен пулс, како порив, на релација меѓу животот и песната. Всушност, преку песната на птицата, поетот ја испраќа пораката, испишувајќи ги своите последни стихувани зборови: „И тоа како порив за живот / во мене пак да буди!“². Ништо не е планирано и ништо не е случајно кога во последната песна на Блаже Конески го среќаваме зборот *порив*, како одредница, како мотив, како тема, како порака. Да потсетиме: во една од најзначајните песни во опусот на Блаже Конески, во една од клучните творби која нуди еден од можните влезови во неговиот поетски опус, во песната „Зборот“, се тематизира поривот кој „за смисла не прашува!“:

*Од секогаш сум мислел за излишноста на зборот,
дека најмалку го тврдогаш тој онега што му е утврдено –
од каде тогаш твора тој треба да се искажуваме
дури со рима и рима, дури со алијенација?
Тука види ја сега бесмисленоста на земните извори:
било на кукур, било на вода, било на зрлен извик.
Тоа е порив, и за смисла не прашува!*

Во овој однос можат да се најдат низа други примери во опусот на Конески како илустрација дека ова чувство или сензација, како што вели

¹ Блаже Конески: „Од стариот нотес“, „Современост“ 1958, бр. 3. Во белешката кон песните се укажува дека тие се настанати во периодот од 1941 до 1945 г.

² Песната „Зимско утро“ е напишана неколку дена пред физичкото заминување на поетот, на 29 ноември 1993 година.

тој во своите есеи, е важна нишка во поетскиот ткаеж со знак за заемноста на животот и песната, со многу тајни и никогаш до крај објасливи врски, со длабоки проникнувања и надополнувања кои во својата суштина можат да се наречат порив. Како, на пример, во една од раните песни на овој автор, „Тешкото“, во која преку играта, орото, гестовите (од чекорот „мирен и бавен, со здржана тага“, кој преминува во кулминација: „Се заврте земја, / и чиниш – се корне стресениот век“) се открива колективниот порив за опстојба. Кога Блаже Конески во „Везилка“ вели „песна од копнеж и песна од мака“, ја варира темата на поривот искажан низ преплетот за пеење и живеење. Порив е и чешмата што „има душа“ (во песната „Чешмите“) како одглас на „земните извори“, кога „често дури на сон“ се слуша „по мраморот на таа чешма шумот.“

Факт е дека ниту по линија на темата порив, ниту по која било друга мотивско-тематска преокупација може да се бара во опусот или во одделните книги на Конески кохерентност во строгата смисла на зборот, како концепт со однапред зацртани цели. Според овој автор, секоја песна е одделно и засебно дело. За Конески „песната е целост“, и по содржина и по структура заокружена, завршена, засебна и независна од другите текстови во една книга или во опусот, воопшто. Во оваа смисла тој потенцира дека „поетот како некаков сеизмограф го бележи она што го окупира во моментот, што го возбудува и сега тоа се ниже и се добива еден квантум од текстови, што можат при погодни услови да бидат објавени во збирка.“ Подотворајќи ја својата творечка лабораторија, поетот го изнесува своето поетско искуство што тој и го проширува со оглед на општата творечка практика: „Речиси и нема поетска збирка да е во таа смисла кохерентна. Не, тоа е предрасуда“ (Конески 2020: 68). Овој став е поразличен од низа критичко-есеистички и научни пристапи кон поетското дело на Конески, кои во своите заклучни изводи често ја потенцираат кохерентноста во неговото дело. Имено, очигледно Конески, кога зборува по ова прашање, не ги сведува нештата на техника, туку тргнува од она што тој го нарекува порив, најнепосредно врзан со творечкиот процес кој подразбира висок степен на спонтаност и, во исто време, концентрација на мотивот и темата. Тој не ја одзема можноста, па и потребата за кохерентност, што е во зависност од индивидуалниот творечки пристап, но кога станува збор за сопствената поезија и за сопствениот творечки опит, акцентот го става на значењето на песната како завршен чин во создавањето на комплетното

дело. Таквото чувство, но и убеденост, на авторот што создава, неоптоварен од потребата за кохерентност на одделна книга, не ја исклучува можноста во толкувачкиот пристап да се тргнува или да се користи клучот за заемните врски и преплетувања на преокупациите на ниво на циклусите, на книгите или во опусот (особено сега, кога тој дефинитивно е завршен), кои водат кон одредени доминанти со одлики на кохерентност. Има примери на критичко-есеистички пристапи во кои токму таквата појдовна позиција и императив дава евидентни резултати во истражувачката и толкувачката постапка. Илустративен пример во оваа смисла е студијата *Поетскиите идеи на Конески* од Слободан Мицковиќ, која покажува дека кон опусот на овој автор можни и делотворни се различни пристапи, со оглед на сложеноста и слоевитоста на неговото творештво.

Со оглед на темата што е предмет на оваа расправа, потребно е низ неколку примери да се посочат позициите на Конески за песната како завршено дело. Во оваа смисла за огледна ќе ја земеме песната „Сенка“:

*Оваа лека сенка ѝреку ѝајѝој
шѝѝо неусејѝно ѝагна,
сѝе ушѝѝе ѝпросирна,
значи веќе висѝѝинска ѝпресуда нао денојѝ
иако никој и не ѝомислува на ѝѝоа.
Таа ѝаѓа како ѝреку оушѝѝа,
без никаква ѝежина,
само со неусејѝна нијанса на сѝѝуо.
Но ѝѝоа значи ѝѝѝѝис на ѝпресуда нао денојѝ.
По неа иде самрак, ѝа мрак.*

Песната „Сенка“ е комплетно завршено дело, целина како слика и значење. Сливниот елемент е појдовен, тоа е визуелна импресија со длабоко доживување на една секојдневна сензација на природата, преку која е отсликана минливоста и вечната обнова на животот кој секогаш е под заканата на самракот и пресудата на мракот. Оваа песна е убав пример дека во песните на Блаже Конески важни се нијансите во доловувањето и пресликувањето на животните манифестации. Тоа се нијансите што го подготвуваат „постепениот премин, / бавната подготовка на настаните“, како што вели во песната „Изненадување“. Нијансите во песната „Сенка“

се очигледни во нивниот прелив и преплет во придвижувањето кон целта, кон пресудата на денот која е постојана, но која се прима како изненада, со некоја необјаслива морничавост од она што неминовно доаѓа, според строгите закони на природата: „самрак, па мрак“.

Има низа песни во опусот на овој автор кои се завршени песни, во смисла на она што досега го рековме врз основа на творечкиот опит на Конески, песни внатрешно прегнанти, неделиви и неподатливи за строги врзувања со доминанти од мотивско-тематски план. Тие се, условно речено, завршени, како буквално речено: завршен живот. Таква е песната „Спомените“:

*Шт̄о ми е ѓрижа шт̄о било лаѓа
и каде водела измамна ѓраѓа?
Целиоѓ живоѓ ми се сѓомениѓе.*

*И за ѓреоценка да дошло време
не може никој нив да ми ѓи земе.
Целиоѓ живоѓ ми се сѓомениѓе.
По моја волја ѓѓе се редаѓ,
и илзуѓиѓе неѓѓо да вредаѓ.
Целиоѓ живоѓ ми се сѓомениѓе.*

*Јас само над нив со власѓ крајна
создавам своја родина ѓајна.
Целиоѓ живоѓ ми се сѓомениѓе.*

Децидни се во својот став Ендру Харви и Ен Пенингтон кога велат дека Блаже Конески е „литерат со широк распон на можности и инте-реси“. Тие нагласуваат дека она што е вредно да се одбележи за него-вата поезија е „нејзината чувствена и богата едноставност“ (Харви, Пенингтон 2020: 54). Ваквиот став само ја поткрепува тезата за песната како самостојно дело.

На прашањето за арспоетичките компоненти во поезијата на Блаже Конески може да се пристапува од две позиции во неговото творештво: изворната (поетската) и, условно речено, посредната или толкувачката

(есеистичката). Станува збор за поетското и есеистичкото творештво на Конески кои се комплементарни и нудат можност за меѓусебно надополнување во обидот да се допрат одредени суштини во нивната плодотворна испреплетеност и вкоренетост во двата жанрови. Дел од песните на Конески имаат силно изразена есеистичка нишка. Со нив се допираат темите кои во развиена есеистичка форма Блаже Конески ги разви во еден добар дел на своите размислувања од кругот на есеите за песната и легендата. Но, има песна кои самостојно остануваат да зборуваат со есеистички јазик, во нив избрусен до нужниот сјај на поетското. Во тој круг е веќе споменатата песна „Зборот“, потоа „Трактат за зачетокот на песната“, „Јасност“, „Отпор“ и низа други. Тргувајќи од ваквото сознание, овде станува збор за студија во која, врз основа на истражувања и анализи, се толкуваат спецификите на литературното творештво на Блаже Конески од аспектите што укажуваат на допирните точки и преплетувања меѓу неговата есеистика и поезија. Во пристапот кон оваа тема истражувачкото љубопитство генерално е насочено на два пункта, прво, поезијата, потоа есеите што досега не беа предмет на понагласено интересирање од страна на литературната критика и наука. Кога станува збор за поезијата, појдовна позиција ни е стихозбирката „Послание“ (1987), која со својот наслов ја истакнува важноста на прашањата што таа ги третира.

Авторот на еден богат и значаен опус ни испраќа послание за животот и поезијата. Овој наслов „Послание“, нè свртува назад и нè наведува да заклучиме дека Конески, всушност, прилозите во однос на овде зафатените прашања ни ги испраќал со секоја своја претходна книга, подготвувајќи нè сега неговото поетско послание да го примиме во заокружен, интегрален вид. Еден од основните предуслови за посланието е искуството. Во оваа смисла од особена важност е да се подвлече дека пред нас имаме послание исполнето со размирачки знаци на животното и поетското искуство на авторот, та оттука насловот најприродно си го наоѓа своето место на кориците на оваа книга, истакнувајќи ја, уште на почетокот, нејзината тематска конзистентност.

Стихозбирката „Послание“ започнува со две песни посветени на поезијата. Првата е обраќање кон поезијата („Поезијо“), а втората е краток поетски коментар за поетиката („Поетика“). Тие се вбројуваат во една веќе подолго време создавана не голема група песни во кои предмет за пеење и мислење се самите песни, поетскиот чин. Порано објавените и

презентирани во посебен циклус под наслов „Песните“ во изборот „Места и мигови“ (1981) и новите, веќе наспомнати песни, се мошне индикативни и тие одвнатре фрлаат сноп светлина на одредени аспекти на поетскиот принцип, на чинот на создавањето и сфаќањето на песната, а со тоа, посредно, и на самата палингенеа на поетската тема како една од нишките во опусот на овој автор. Тие, меѓу другото, упатуваат на сознанието за единството на животот и поезијата, што е во основата на поетското послание на Конески, кој во песната „Поетика“ пишува: „Јас песните ги берев / од дрвото на животот“. Посланието на Блаже Конески е директно упатено на суштината на прашањата што се негов предмет. Сето битие на човекот, идентификацијата негова е во искажаниот збор – мисла – порака, во песната која сега покажува сè поголемо разбирање за строгите закони („Порака на љубимите“), за неминовноста. Песната „Неминовност“ завршува со пораката „покажи почит спрема неминовноста“, со која се претпочита, во преносна смисла, една длабока животна драма, која е драма на животот воопшто но која, во случајов, својата трансмисиона оска ја има во самата поезија. Таа драма е навестена со првите стихови во книгата: „Поезијо, ми отвораш пат во старост, / тоа е еден суден предел“, на кои сосема природно се надоврзуваат стиховите од песната „Над секна-тиот бунар“:

*Чекор ѝо чекор и збор ѝо збор,
ѝолека,
да не неѝио се сеѝам,
ѝи ме доведе догде, Музо!*

Во оваа песна, преку обраќањето кон Музата, во неколку реплики, се сплотуваат и згуснуваат основните нишки на егзистенцијалното и поетското, кога поетот одеднаш ја ангажира целокупната „клавијатура на паметењето“, кога тој станува сведок на самиот себе:

*Паѝем ме учеше како со силен збор
ѝио изнадува
да ја искажувам разновидно ѝагаѝа.
Но ѝоа било сеѝак само ѝроба.
Паѝем ме учеше како да сврзувам
далечни рабѝи,*

*за да се роди заситрашувачка мисла
над ѝремостен ѝонор.
Но и ѝоа било само ѝодџоѝовка.*

Строго и полемични, репликите разбиваат една традиционална претстава за Музата како персонификација на инспиративната моќ:

*И ѝака, чекор ѝо чекор и збор ѝо збор
ме доведе дведе –
над секнаѝиоѝ бунар во мојаѝа душа,
и бараш да се загледам внаѝре
и со џлас шѝо екоѝи сѝокраѝно
од ужас
во ѝаа ѝразнина
да џи кажувам ѝвоиѝе крајни ѝораки.
Но јас нејќам од ѝебе ѝаков дар,
ниѝу да бидам уѝоѝребен
ѝо ѝвојаѝа намера, Музо!*

Во овие стихови, исполнети со горчливи, болни, но во исто време ни малку патетични, туку пркосни сознанија за песната и поетскиот чин пред строгите закони и неминовностите на животот, се откриваат изохипсите на нови исклучителни мисловни и емотивни пробиви. Завршницата е под знакот на орфејски интонираниот парадокс што ја потсилува и ја осмислува мотивациската основа на песната:

*Јас насеѝувам дека една џрозна лишка
се кашка во калѝа на дноѝо на бунароѝ,
џреѝчи со нокѝиѝе ѝо каменоѝ.
Јас ѝи оѝкажувам ѝослушносѝ.
Јас сакам да си умрам
со сѝѝе илузи
на слаб човек.*

Поетското послание на Конески во знаците на минливоста ја открива мерката на траењето. Во него ја среќаваме тенденцијата на сведување на основната мерка–болка (според една поранешна песна, „Планина“:

„ништо не лекува, / само нè слекува до основната болка“). Таа мерка се однесува и на самото поетско откривање:

*Ние не ѝравиме нишѝо друѝо,
ами ѝо ѝолку ѝаѝи,
ѝовѝорно, и ѝовѝорно, и ѝак,
од Хомера до денес –
оѝкриваме знамења“.*
(„Знамења“)

Песната на Блаже Конески сè повеќе под својот асоцијативен говор таложува еден важен слој на реалистички коментар. Но тој и таков слој, прецизноста на кажувањето како негова иманенција, условно речено, експлицитната содржина на песната, во никој случај не ги доведува во прашање нејзините подлабоки значења изразени преку ненаметливи на прв поглед едноставни, но во суштина сложени проекции:

*Толку ми е чудно шѝо сме живееле,
ушѝе ѝочудно шѝо сме сакале –
можеби сме сакале
да ѝо оѝравдаме чудоѝо на живеењето,
ѝоа чудно чудо!
За да ѝокажеме дека сме дораснаѝи
до она шѝо, како ѝајна,
заѝраво не ни ѝриѝаѝа.
(„Чудо“)*

Поетското рацио ја компарира тајната со она „чудно чудо“. Всушност, тајната е просторот на кој е остварен животот; таа е растајнета низ нејзиното постојано „преточување“ во живот. Чудото на живеење е во откривањето на тајната и нејзиното прикажување како вистина за животот без која песната би изгубила од острината на кажувањето и од тежината на кажаното.

Песната е напоена од „чудото на живеењето“ и за неа точно чудо е *conditio sine qua non*. Чудото на живеењето, меѓу другото, е во големото единство на човекот и природата. По еден повод констатиравме дека во природата поетот Конески открива елементарен отсјај на човечката

егзистенција; дека тој ја открива нераскинливата врска што го прави светот, низ сите негови спротивности и недостатоци, комплексен, кохерентен. Во „Послание“ тоа единство „се остварува“ врз неколку гравитационски точки низ кои се прекршуваат основните инспиративни линии. Во оваа смисла со посебна фреквенција и со изразита семантичка полнота се јавува дрвото, небото и птицата. Има низа примери кога лирската мотивација врзана за овие зачестени поими преминува во егзистенцијална тема:

*Твоӣе лисја̄ ше̄ио̄шай̄ ӯлав,
ӯлав на шӣрекна̄шӣ души,
зелена̄ ѓранко, зелена̄ ѓранко
на с̄шебло̄ шӣо се сушӣ“.*
(„Гранка“)

Орел пролета на твоето небо.

*Шӣо̄ шӣ се чинеше?
– Тоа е обична случка.
– Не̄ шо̄а е некаков знак
и нешӣо̄ врзано во клучка,
во јазол̄ јак.
И дрӯго̄ нема̄ да с̄шекнеш
ӣосӯшӣес̄ивено, и во живо̄шо̄ӣ шо̄лкӯ важно,
шӣом сӣ гӣ ӣрезрела̄ крилја̄ша̄
на̄ ӣвојо̄ӣ шӣӣӣӣ вкрс̄шени
мимоле̄ӣно ӣ ша̄ажно“.*
(„Знак 4. – Штит“)

Таквата тема во своето средиште го има поетскиот субјект и сознанието дека, „Сè во животот го достигнува својот врв, / не само дрвото“, што битно влијае врз атмосферата и врз поетската идеја. Релацијата дрво – небо – птица ја претставува вертикалата на една од архетипските одредници на човечкото постоење; овие елементи ја сугерираат врската меѓу несекливите сокови на мајката земја и бескрајниот универзум. Оттука, сврзувањето кон небото го претпочита коренот, и обратно. На оваа релација препознатливи се одредени антрополошки и субјективни конотации

за нежноста (како мајка), за потчинетоста (како жена), за кротката и трајна цврстина на земјата (како константа на постоењето), зашто, вели поетот: „Сето е предвидено – / ние си одиме, а земјата останува“.

Литература:

- Конески, Б. 1981. *Месѝа и миѝови*. Скопје: Мисла.
- Конески, Б. 1987. *Послание*. Скопје: Култура.
- Конески, Б. 2020. „За пораката“, *Синѝези*, 2020, бр. 50. Дел од кн. *Разѝовори со Конески* од Цане Андреевски, Скопје 1991.
- Мицковиќ, С. 1986. *Поеѝскиѝе идеи на Конески*. Скопје: Наша книга.
- Старделов, Г. 2020а. „Блаже Конески или обележје на една поетска епоха“. *Синѝези*, бр. 50.
- Старделов, Георги. 2020б. *Еѝоха Блаже Конески*. Скопје: Магица.
- Харви Е., Пенингтон Е. 2020. „Поезија на чувствена и богата едноставност“. *Синѝези* бр. 50. Скопје.

Vele Smilevski

A TESTAMENT ABOUT LIFE AND POETRY

Summary

The poetry of Blazhe Koneski, with all of its qualities, has a fundamental place in the contemporary Macedonian literature. With his ideas Koneski's poetry has a testamental dimension. The poems of this author are a testament about life and about poetry.

Keywords: Blazhe Koneski, contemporary Macedonian poetry, poetic principles.